

Розділ 1. Теорія та історія соціальних комунікацій

Part 1. Theory and history of social communications

https://doi.org/10.31516/2410-5333.062.01¹

УДК 02+930.25+069]:[32.019.5:316.485.26](477)

Р. В. Гула

доктор історичних наук, професор, професор, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна
rslnhula1@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-8177-1565

І. Г. Передерій

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна

iryna.perederii@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-7473-5868

В. В. Сажко

кандидат історичних наук, доцент, доцент, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, Україна
sazhkovv@gmail.com

https://orcid.org/0000-0002-4372-3570

ВІТЧИЗНЯНІ АРХИВИ, БІБЛІОТЕКИ ТА МУЗЕЙІ ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ КОНСЦІЄНТАЛЬНОЇ ВІЙНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ УКРАЇНИ

Охарактеризовано зміст поняття «консцієнтальна війна». З'ясовано основні її складники і форми. Наголошено, що її сутність полягає в знищенні або деструкції інтелектуального ресурсу нації та руйнуванні універсальних духовних констант населення держави-конкурента (супротивника, ворога). Доведено, що людина, культурна спадщина, бібліотечна, музейна й архівна системи держави, з одного боку, стають об'єктами впливу та маніпуляції в умовах ведення консцієнтальної війни, а з іншого, є суб'єктами ефективного інформаційно-психологічного протиборства. На основі досвіду російсько-української війни з'ясовано роль і місце бібліотечної, архівної та музейної систем у таких складниках консцієнтальної війни, як археологічна війна та «переписування» історії. Виокремлені та детально схарактеризовані форми війни, у яких національні інститути культурного «капіталу» виконують функції ефективного протиборства в контексті зазначених форм, і результати варварського, дикунського поводження з пам'ятками, що фіксують національний культурний код, зі сторони агресора в ході російсько-української війни.

Ключові слова: інформаційна безпека, консцієнтальна війна, археологічна війна, бібліотека, бібліотечна система, архів, архівна система, музей, комеморація.

1 This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

R. Hula

Doctor of Historical Sciences, professor, Yuri Kondratyuk National University Poltava Polytechnic, Poltava, Ukraine

I. Perederii

Doctor of Historical Sciences, professor, Head of the Department, Yuri Kondratyuk National University Poltava Polytechnic, Poltava, Ukraine

V. Sazhko

Candidate of Historical Science, assistant professor, Yuri Kondratyuk National University Poltava Polytechnic, Poltava, Ukraine

DOMESTIC ARCHIVES, LIBRARIES AND MUSEUMS AS OBJECT AND SUBJECT OF CONSCIANTIAL WAR IN THE TERMS OF THE RUSSIAN FEDERATION ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE

The relevance of the study. The priority of information confrontation in the postmodern era is to change the mentality of the nation and the deformation of national memory patterns, which is clearly reflected in the events of Russian-Ukrainian war. Complex transformation processes in the development of the modern library system, the problem of determining its role and place in the protection of national cultural heritage, resisting attempts to purposefully instill hostile cultural values in the Ukrainian state in the context of integrated use of information warfare are given in conditions of the consciential war.

The purpose of our scientific research is to reveal the essence of the socio-cultural dimension of consciential war (war for consciousness) in its constituents. This is archeological warfare and the falsification of history. Reveal and identify the potential for library, archival and museum systems functioning in the context of consciential war (war for consciousness) in the conditions of the Russian Federation armed aggression against Ukraine.

The methodology. The author's vision of the problem is based on the main principles of science: scientificity and objectivity. A systematic approach to determining the functionality of libraries enabled to establish the content and prospects of transformation processes of the modern library, archival and museum systems in the consciential war (war for consciousness) and to determine its effectiveness in terms of performing tasks of effective armed and information confrontation.

The results. It is proved that the archival, library and museum systems, as a traditional collector and translator in the time and space of documented knowledge, the guardian of the national cultural heritage becomes the object of influence and manipulation in the terms of consciential war (war for consciousness). At the same time, they can and should be an effective tool for information and psychological confrontation. It reveals the role and place of the cultural heritage institutions in the consciential war (war for consciousness) — archeological warfare and the rewriting of history. A number of forms of consciential war in confrontation in Russian-Ukrainian war are characterized.

The scientific novelty. For the first time, an attempt was made to comprehensively analyze the role of archives, libraries, museums in the consciential war (war for consciousness). The tasks and functions of the archives, libraries, museums as an effective tool for the protection of the national information space are specified in conditions of Russian-Ukrainian war.

The practical significance. The results of the study can be used by librarians, archivists, museum workers as well as higher education institutions that implement

educational programs in the specialties 029 "Information, Library and Archival Affairs" and 027 "Museum and monument studies" in the development of new disciplines (e.g., "Information Warfare and National Security", "Archival studies", "Library studies", "Museology", etc). It will provide training for library, archive, museum and information specialists at modern requirements level, taking into account the peculiarities of modernization processes development in the library and archives.

Keywords: *information security, consciential war, archeological war, library, library system, archive, archival system, museum, commemoration.*

Постановка проблеми. В умовах відкритої збройної фази російсько-української війни посилилися загроза розмивання культурного осердя та світоглядних підвалин суспільства за допомогою маніпулятивних технологій пролонгованої дії зі сторони нашого ментального супротивника. Отже, значно загострилася **проблема** інформаційної безпеки соціального суб'єкта, українського соціуму загалом, що потребує особливої дослідницької уваги з метою поглиблення теоретичного знання в межах цієї проблематики з перспективою їхнього подальшого практичного застосування. Дедалі очевиднішим стає той факт, що за цих умов вітчизняні заклади культури (архіви, бібліотеки та музеї), які за своєю сутністю, до того ж, є документно-інформаційними установами, постають одночасно об'єктами та суб'єктами цього гострого протиборства, зокрема, з погляду теорії консієнтальної війни, яка активно зреалізовується в маніпулятивних практиках ворога. Наявний безперечний потенціал цих закладів у забезпеченні ефективності такого протистояння з боку України визначає інструменти захисту світоглядних цивілізаційно-ментальних основ українського суспільства.

Отже, **мета статті** — розкрити сутність соціокультурного виміру консієнтальної війни, з'ясувати її складники та основні форми, виявити та схарактеризувати прямі загрози й потенціал ефективного функціонування вітчизняних архівної, бібліотечної та музейної систем у російсько-українському протиборстві в умовах відкритої агресії рф проти України й пов'язаних з нею маніпулятивних практик ворога та ефективних інструментів протистояння й захисту світоглядних цивілізаційно-ментальних основ суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних вітчизняних дослідженнях теоретичні та практичні аспекти консієнтальної війни ґрунтовно розглядаються в працях вітчизняних і зарубіжних дослідників М. Бейліна, Ю. Громика, Ю. Крупнова, Н. Комлевої, В. Макарова, Г. Почепцова. Проблемам місця й ролі музеїв, архівів, бібліотек у процесах інформаційного протистояння вітчизняні науковці приділяли, на наш погляд, недостатньо уваги. Праці із загальної тематики про місце й роль бібліотек у цифрову епоху належать О. Онищенко, О. Сербіну,

В. Горовому, Т. Гранчак та ін. Єдина публікація, яка наразі безпосередньо висвітлює потенційний функціонал бібліотечної системи в сучасних інформаційних війнах, належить нашому авторству й була оприлюднена в одному з попередніх номерів Вісника ХДАК за два місяці до початку повномасштабної збройної агресії РФ проти України (Гула, Передерій, Сажко, 2021). Певною мірою вона стала реакцією на появу в держави-агресора — РФ — праць саме із зазначеної проблематики.

З царини музейництва та архівістики відповідних публікацій було дещо більше, однак усі вони зосереджувалися, переважно, на тематиці майже виключно проблем історичної пам'яті та комеморації, які хоча і стосуються ширшої теми інформаційних воєн сучасності через призму такого явища, як «війни пам'яті», але не охоплюють усі її аспекти. І це стосується як вітчизняної науки (праці Ю. Половинчак, А. Киридон, Г. Касьянова, С. Власюка, І. Передерій та ін.), так і зарубіжної (П. Нора, Е. Уйтмарш, Р. Шелленберг та ін.)

Фахівці західної спільноти Library and information science (далі — LIS), зокрема, Б. Альварес, К. Демпсі, К. Каміссо, П. Лор, М. Салліван, поглиблено й системно займаються питаннями протистояння маніпулятивним інформаційним технологіям і фейкам з боку бібліотечних та інших документно-інформаційних установ. На нашу думку, варто все ж комплексно поглянути на увесь загальний документно-інформаційний культурних закладів (музеїв, бібліотек та архівів) як крізь призму відповідних загроз, так і дієвого потенціалу в інформаційному протистоянні, зокрема, з позицій теорії консцієнтальної війни, що набула нового ступеню загострення в практичній площині з початком повномасштабної збройної агресії РФ проти України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція консцієнтальної війни ґрунтується на основах структури мережевого суспільства та має логічний зв'язок з принципами гібридної війни і теорією «зіткнення цивілізацій» С. Хантінгтона. Зміст концепції розкривається через зміст дефініції «самоідентифікація індивіда», оскільки саме ця самоідентифікація є провідним суб'єктом впливу консцієнтальної війни, коли засобами агресивного інформаційно-психологічного впливу інформаційно-комунікативних мереж формується штучно запрограмована етнорелігійна ідентичність індивіда, його ціннісні маркери, стиль життя, культурні пріоритети (Хелд, Гольдблатт, Макґрю, Перратон, 2004).

У науковому дискурсі консцієнтальна війна визначається дослідниками як одна із найефективніших форм інформаційної війни. Сутністю консцієнтальної війни — поняття, введеного до наукового обігу 1996 р., — є системне заміщення та/або ліквідація основних цін-

ностей масової свідомості тієї чи іншої спільноти з метою зміни його самоідентифікації для забезпечення його латентної повної керованості ззовні (Гула, Ткачук, Сивак, 2015, с. 116–118). Тому стисло сутність консцієнтальної війни можна визначити як війну смислів або війну на ураження свідомості.

Інформаційна війна не настільки ефективно змінює свідомість людини, як це робить війна смислова. В інформаційних операціях змінюється зміст інтерпретації інформації, а у смислових — відбувається трансформація віри, знань і переконань. Знання відрізняються від інформації більшим ступенем стабільності світоглядних і методологічних принципів. Факти мають тенденцію до змін, а принципи, відповідно до яких людина їх сприймає, інтерпретує та створює смисли, тривалий час можуть залишатися незмінними (Grunszpan, 2017). Тому смисли є більш глибинними утвореннями, які лише зрідка маніфестуються на поверхні, але саме вони визначають нашу ментальність і поведінку.

Основна мета консцієнтальної війни: діаспоризація нації, фрагментація регіональних та соціально-стратових спільнот у результаті руйнування існуючих ідентичностей.

Головним завданням консцієнтальної війни є нав'язування країною-агресором своїх домінантних світоглядних настанов до всього населення країни-жертви і, як наслідок, — моральна дестабілізація, деформація психології індивіда та соціуму, загальна культурно-духовна деградація суспільства. Консцієнтальна війна базується на використанні наявних у державі внутрішніх протиріч. Військова агресія є однією з традиційних форм актуалізації агресії в суспільстві. Але боротьба між збройними формуваннями країни-агресора та країни-жертви в цьому випадку другорядна і виноситься, як правило, на периферію стратегічного ментального протистояння.

Визначальною ознакою концепції консцієнтальної війни є її *суб'єктно-об'єктне спрямування*. «Культурний капітал» (людина, культурна спадщина, архіви, музеї, бібліотеки) одночасно фігурує як *об'єкт* цієї форми теоретичного рівня пізнання, на який спрямована діяльність держави-агресора (конкурента) з метою руйнування пам'яток духовної та матеріальної культури і деформації культурного коду індивідуальної й суспільної свідомості держави-жертви. З іншого боку, цей культурний капітал є водночас і *суб'єктом*, що має бути дієвим інструментом плекання й захисту основоположних для формування й збереження національно-культурної ідентичності патріотичних констант вітчизняного суспільства.

Отже, головними *об'єктами і суб'єктами* консцієнтальної війни стає «культурний капітал» суспільства. Цей термін запроваджено фран-

цюзьким соціологом П. Бурдьє для позначення одного з видів капіталу. Він є комплексом результатів інтелектуальної та духовної діяльності на стику з ментальним простором, що включає психосоціальні характеристики суспільства. За визначенням вченого, «культурний капітал може виступати у трьох станах: інкорпорованому стані [embodied state], тобто у формі тривалих диспозицій розуму та тіла; об'єктивованому стані [objectified state] — у формі культурних товарів (картин, книг, словників, інструментів, машин і т. д.), що являють собою відбиток або втілення теорій або їхньої критики, деякого кола проблем; нарешті, інституціоналізованому стані [institutionalized state], тобто у формі об'єктивації» (Bourdieu, 1986, p. 245).

Результатом застосування консцієнтальної війни має бути: а) зниження загального рівня свідомості людей, які живуть на конкретній території; б) руйнування стійкої системи світоглядних цінностей та їхнє заміщення різноманітними аксіологічними симулякрами; як результат — знищення колективної історичної та культурної пам'яті людей, психотизація та невротизація суспільства, що призводить до появи значної кількості маніакально-неврівноважених і водночас абсолютно керованих суб'єктів; в) нівеляція усталених механізмів самоідентифікації та заміна їх механізмами ідентифікації нового типу за допомогою формування різноманітних «груп участі»; упровадження в суспільну спільноту спеціально створених матриць цінностей, норм поведінки та реакцій як єдиноможливої моделі життєдіяльності населення; г) ліквідація здатності висувати масштабні та стратегічні цілі і, як наслідок, — знищення суб'єктності цілих народів, етонсів, націй, реалізація їхнього цивілізаційного «перепрошивання» тощо (Knight, 2011).

Отже, *консцієнтальна війна* — це війна, психологічна за формою, цивілізаційна за змістом та інформаційна за засобами, у якій об'єктом впливу є знищення або деструкція інтелектуального ресурсу нації та руйнування універсальних настанов населення (Гула, Дзьобань, Передерій, Павліченко, Філь, 2020, с. 252).

На нашу думку, у сучасний період державного будівництва України, ускладнений збройною агресією РФ, реалізується екстремальна форма консцієнтальної війни — процес переформатування масової свідомості та соціальної самоідентифікації української політичної нації. Зараз українське суспільство перебуває у фазі світоглядного протистояння смислів — протистояння ординської імперії та республіки, протистояння авторитаризму та демократії, протистояння, зрештою, минулого та майбутнього, архаїки та модерну.

До *ключових складників* ведення консцієнтальної війни ми відносимо т. зв. археологічну війну та «переписування історії» (на відміну від деяких зарубіжних дослідників, які вважають їх формами).

Археологічна війна — це тип цивілізаційно-ментального, інформаційного, соціокультурного та збройного протистояння між державами, етносами, націями, спільнотами з метою або збереження свідчень матеріальної культури автохтонного етносу, а в бібліотеках та музейних сховищах — автентичних матеріальних субстратів їхньої духовної культури «культурного капіталу» нації або розмивання культурного ядра та ментальних засад народу держави-конкурента (супротивника, ворога) і в результаті свідомого знищення (як правило, сакральних, «серцевинних») пам'яток історії та культури певної цивілізації: будівель, творів мистецтва та письмових джерел.

В археологічній війні умовно можна виокремити два блоки — **оборонний й наступальний**, кожен з яких представляє кілька форм цього складника консцієнтальної війни. Розглянемо ці форми детальніше.

Наступальний блок використовує наразі держава-агресор. Він представлений такими формами:

1. Свідоме знищення пам'яток історії і культури.

Не маємо жодного сумніву, що РФ здійснює цю форму консцієнтальної війни, адже окупанти завдають шкоди не тільки життям людей, житловим будинкам та інфраструктурі населених пунктів, але й вітчизняним закладам культури, що є зберігачами матеріального субстрату українського культурного капіталу — бібліотекам, архівам та музеям (Драмтеатр у Маріуполі і не тільки).

Конвенція про захист культурних цінностей у ході збройного конфлікту (прийнята у Гаазі 14 травня 1954 р.) забороняє (ст. 4, п. 1) використання архітектурних пам'яток історії та культури «з метою, яка може призвести до руйнування або пошкодження цих цінностей у ході збройного конфлікту», постулює необхідність «припиняти будь-які акти крадіжки, пограбування або незаконного присвоєння культурних цінностей у будь-якій формі, і навіть будь-які акти вандалізму щодо зазначених цінностей» (ст. 4, п. 3) (Конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту). Однак російська армія вимоги конвенції грубо порушує.

Ворог не випадково намагається знищити, зокрема, архівні, документальні, музейні колекції, бібліотечні фонди, пам'ятки культури, оскільки саме вони і є носіями знання, яке формує відповідні наративи історичної пам'яті, впливає на процеси національного усвідомлення українського громадянства. Свідомі ракетні обстріли та бомбардування,

що призвели до пошкодження та руйнування численних закладів культури, підтверджують цей факт.

Наприклад, на Запоріжжі окупанти вдалися до замінування археологічного комплексу «Кам'яна Могила» біля Мелітополя. На його території збереглися тисячі давніх петрогліфів (наскельних зображень) від доби пізнього палеоліту до Середньовіччя. З особливо резонансних руйнувань слід згадати знищений у ніч на 6 травня Національний літературно-меморіальний музей Григорія Сковороди на Харківщині, а також історико-краєзнавчий музей в Іванкові Київської області, де зберігалось близько двох з половиною десятків творів усесвітньовідомої художниці Марії Примаченко. Не слід нагадувати, яке місце посідають ці дві непересічні постаті в культурно-ментальному коді українців.

За даними Міністерства культури та інформаційної політики України станом на 30 липня 2022 р. російськими військами в 14-ти областях та м. Києві скоєно 450 злочинів проти культурної спадщини нашої держави (на початок жовтня ця цифра вже зросла до 540). Лише серед об'єктів культурної спадщини зруйновано чи пошкоджено 135, з-поміж яких 23 пам'ятки національного значення; зазнали руйнацій чи пошкоджень 34 будівлі та комплекси музеїв та заповідників, 111 споруд будинків культури, театрів та бібліотек, 48 меморіальних пам'ятників на честь видатних постатей та історичних подій XIX — початку XXI ст., що, за Гаазькою конвенцією 1954 р., кваліфікується як воєнні злочини. Якщо аналізувати ці втрати за областями, то найбільше постраждала Харківська область (103 об'єкти), далі йдуть Донецька (99), Київська (79), Луганська (48), Чернігівська (38) та Сумська (28), Запорізька (17) (детальніше див. інфографіку в додатках). Для повного розуміння вже наявних втрат зазначимо, що до війни Україна мала понад 500 музеїв, 65 історико-культурних заповідників, майже 170 тис. пам'яток, серед яких сім об'єктів належать до Світової спадщини ЮНЕСКО (одна з яких — на тимчасово окупованій території) (Білаш, 2022).

Постраждали й вітчизняні бібліотеки. Станом на середину травня 2022 р. було достеменно відомо про зруйнування чи пошкодження 27 бібліотечних закладів. Зокрема, лише на Харківщині за п'ять місяців війни знищено 10 бібліотек, близько третини опинилися в окупації, де ворог уже знищив частину фондів. Адже, як засвідчують самі бібліотекарі, після початку повномасштабної війни найбільшим попитом у бібліотеках громад Харківської області користуються книжки українських авторів та українською мовою (Близько 10 бібліотек Харківщини знищені внаслідок війни, 2022). В окупованому Маріуполі рашисти вдалися до інвентаризації бібліотек з метою вишукування виявів «екстремізму».

До «екстремістських» зарахували всі підручники історії України, літератури та взагалі україномовні — дитячі книжки, художню та наукову літературу. Інвентаризацію книгосховищ здійснювали працівники бібліотеки ім. Крупської, яких спеціально відрядили для цього з Донецька. (В окупованому Маріуполі інвентаризують бібліотеки, 2022). Книги з історії України цілеспрямовано були вилучені окупантами з бібліотек і в Мелітополі з аргументацією, що вони «просувають ідеї націоналізму» (Окупанти воюють з книгами, 2022).

У зв'язку з ракетними обстрілами Харкова ворожою армією постраждала Харківська наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, що є однією з найбільших бібліотек не лише в Україні, а й у Європі. У будівлі бібліотеки пошкоджень зазнали два книгосховища й головний корпус (У Харкові через бомбардування росією постраждала одна з найбільших бібліотек Європи, 2022).

В окупованому Маріуполі окупанти спалили всі книги з бібліотеки імені Василя Стуса при храмі Святителя Петра Могили ПЦУ (відомий, як єдиний у світі храм, розписаний знаменитою петриківкою), що налічувала близько 2000 примірників книг, переважно українською мовою, серед яких було декілька й унікальних, які тепер втрачені назавжди. Цей акт вандалізму було здійснено після приїзду до міста представників московського патріархату (а фактично, агентів ФСБ у рясах) з інспекцією (Піріг, 2022). Ця «делегація» наказала місцевим попам УПЦ МП посилити пропаганду, а сам унікальний храм Петра Могили — знести або переробити під стандарти РПЦ. Отже, ворог намагається повністю нівелювати українську ідентичність і натомість насадити власну.

Ця форма археологічної війни болісно торкнулася й вітчизняних архівів. Так, було знищено архівний підрозділ у Чернігівському управлінні СБУ, який зберігав, крім поточних документів Служби, ще й документи радянських спецслужб, що мають виняткове історичне значення щодо викриття злочинів радянського тоталітарного режиму. Це документи, що відображають репресії українців, радянську політику Великого терору, боротьбу з дисидентами тощо (загалом — понад 12 тис. архівно-кримінальних справ і інших архівних документів) (Шуміхін, 2022).

У Бучі окупанти знищили архів В'ячеслава Чорновола, колишнього кандидата в президенти України. Знищені всі книги з Фонду Чорновола, понад 60 повних комплектів десятитомника В. Чорновола, а також архіви політв'язня радянської системи, жертви каральної психіатрії Миколи Плахотнюка (Окупанти знищили архів В'ячеслава Чорновола в Бучі, 2022). Рашисти безперечно воюють з історичною пам'яттю та бажанням наших громадян бути українцями.

2. Мародерство культурних цінностей.

Воно має на меті викрадання об'єктів матеріальної та духовної культури державою-агресором після окупації території держави-жертви. Після 2014 р. з окупованого Криму до Ермітажу було доправлено колекції артефактів «Херсонеса Таврійського», Музею Тавриди в Сімферополі, Історико-культурного музею-заповідника в Керчі. А 2016 р. в Третьяковській галереї на виставці до 200-річчя з дня народження І. Айвазовського експонували 38 робіт, вивезених з Феодосії, які сам художник свого часу передав у спадок рідному місту (Украдене частя: як росія краде нашу культурну спадщину, 2022).

За час окупації Маріуполя російські війська спустошили і знищили два музеї міста — краєзнавчий і художній. Вони вивезли в злочинний спосіб понад 2 тис. експонатів: живописні твори, археологічні знахідки, цінні книги. Зокрема, це 700 унікальних експонатів медальєрного мистецтва Юхима Харабета; картини Архипа Куїнджі «Червоний захід», «Осінь», «Ельбрус»; картину Івана Айвазовського «Біля берегів Кавказу»; стародавні ікони та Євангеліє 1811 р.; твори скульптора Володимира Беклемішева; унікальний рукописний сувій Тори. Для того, щоб зберегти експонати, музейники, як і під час Другої світової, змушені замурувати експонати в стіни, закопувати в землю. Саме таким чином, за свідченнями співробітників Мелітопольського краєзнавчого музею, ховали скіфське золото, поки його не знайшли загарбники (Осадча, 2022).

До речі, є міжнародна група науковців і експертів з цифрових технологій, яка спеціально відстежує викрадення історичних, а також мистецьких артефактів з України до Росії під час повномасштабного вторгнення. З лабораторії, яка знаходиться в штаті Вірджинія (США), вони стежать за розграбуванням та знищенням культурної спадщини від самого початку вторгнення росії в Україну. Вони виявили закономірності в злочинах. Зокрема, відзначили полювання росіян за скіфським золотом, яке викрадають так часто, що тут можна йти про стратегію. Антрополог Б. Деніелс з цієї групи зазначає, що «є дуже вагомі докази того, що це навмисний крок Росії, коли певні картини та прикраси вишукувалися й були вивезені до Росії». Учені не надають остаточного висновку, що є основною причиною масштабних викрадень таких артефактів — їхня коштовність чи культурна цінність. Тим не менше, вони припускають, що «все це є частиною стратегії підризу ідентичності України як окремої країни, з претензією на законне володіння Росією усіма їхніми експонатами». Деніелс наголошує, що загарбники усе рідше вдаються до пошуків схованих музейниками артефактів у захоплених містах пунктах, погрожуючи при цьому музейним працівникам (Рощина, 2022).

Для нас такий висновок міжнародних експертів є очевидним, адже Московщина вдавалася до привласнення української культурної та історичної спадщини неодноразово протягом своєї історії, адже її «велика культура» у всі часи ґрунтувалась на мародерстві. Згадаємо історичний факт, коли одна з найвідоміших православних святинь, Вишгородська ікона Божої матері, була викрадена з монастирської церкви Вишгорода володимиро-суздальським князем Андрієм Боголюбським 1155 р. й вивезена до Успенського собору у Володимирі-на-Клязьмі. Пізніше вона з'явилася у Москві під назвою Володимирської ікони Божої матері й тепер перебуває при Третьяковській галереї. І саме про неї шовіністи сьогодні кажуть «Де вона – там Русь» (Украдене щастя: як росія краде нашу культурну спадщину, 2022). Зважаючи на загальновідомі псевдоісторіографічні російські концепти, зокрема, й щодо належності назви «Русь», усі ці факти вкладаються в один логічний ланцюжок, який не потребує додаткових коментарів.

Від мародерства страждають і вітчизняні архіви. На захоплених тимчасово окупованих територіях, де ворог готує «повномасштабну анексію», за твердженням очільника Укрдержархіву А. Хромова, така анексія передбачає й крадіжку архівних документів з метою включення їх «до складу російського архівного фонду», подібно, як це було 2014 р. під час анексії Криму. Тоді Росія в порушення міжнародного права й свого власного законодавства у сфері архівів та інформації, без проведення експертизи цінності, незаконно привласнила документи держархівів в АР Крим та м. Севастополя, а також держархівів Донецької та Луганської областей, які не були евакуйовані, включивши їх до складу архівного фонду рф. На території так званих ДНР/ЛНР було започатковано такі собі «квазі» архіви. Водночас, документи, створені за часів незалежності України з 1991 по 2014 рр., також були визнані державою-агресором документами «з історичного минулого Росії».

Доволі чітку відповідь на питання, з якою метою росіяни викрадають українські архівні документи, надав очільник Укрдержархіву. Він, зокрема, підкреслив, що це «частина пропаганди країни-агресора», адже «Росархів працює для державної машини пропаганди». Не випадково керівник російської архівної галузі, демонструючи деякі архівні документи, обґрунтовує «історичну справедливість» російської агресії проти України і навіть заперечує існування України й Української держави (Робота архівів під час війни, 2022).

Після початку повномасштабного вторгнення, за попередньою інформацією, окупанти вже викрали та вивезли документи з Волновахи до Донецька. Загалом свідченням того, що такі дії непоодинокі та вчинялися агресором або готувалися до вчинення, є те, що було підготовлено

рішення про запровадження санкцій щодо 15 фізичних осіб та 7 юридичних осіб рф «за фактичні діяння або за намагання викрасти чи незаконно використовувати архівні документи щодо Криму та окремих районів Донецької й Луганської областей» (Шуміхін, 2022).

3. Реанімація символічних культурних архетипів — поновлення пам'яток матеріальної культури, які несуть у змісті основи ментально-го коду держави-агресора.

Прагнучи реанімувати імперську державу-«франкенштейна» як суміш царської росії та радянського союзу, ворог намагається реанімувати на окупованій території відповідні пам'ятники й меморіали. Так, в окупованих росіянами Генічеську та Новій Каховці Херсонській області на центральних площах російські військові встановили пам'ятники В. І. Леніну.

У травні до окупованого Маріуполя приїхали російські посадовці, які привезли з собою й урочисто встановили пам'ятник «бабусі з радянським прапором» (вона на короткий час стала одним із «символів» російського вторгнення в Україну). Тоді ж окупанти в Мангуші демонтували український пам'ятник гетьману Петру Сагайдачному — українському гетьману-воєначальнику XVII ст., який, між іншим, здійснював успішні походи на Москву. Не менш кричущим прикладом стало встановлення в окупованому Мелітополі пам'ятника чекісту, убивці Євгена Коновальця, одному з кривавих радянських борців з ОУН та УПА Павлу Судоплатову.

Як слушно стверджує культуролог Яна Левченко, «пам'ятник — це спосіб застовпити й помітити територію». Окупувавши якусь територію, загарбники одразу встановлюють там свої пам'ятники та змінюють вивіски. Фактично — це створення своїх анклавів, спосіб «застовпити їх у будь-який спосіб». «Це символічна демаркація простору» (Голубєва, 2022).

Раціональною є й думка Івана Курилли, який аргументує появу пам'ятників Леніну та інших радянських символів на захоплених територіях тим, що ці символи найкраще підходять для пояснення дій росії в Україні. Оскільки ідея денацифікації швидко зазнала краху як пояснювальна модель, то цілі агресії проти України найпростіше пояснити російським громадянам, як спробу відновлення СРСР, але вже не як комуністичного режиму, а як імперії. Саме тому червоний прапор стає найлогічнішим символом, оскільки іншої символіки, якою можна було виправдати те, що відбувається, рф не вигадала (Голубєва, 2022). Це ж пояснює просування ідей з відновленням пам'ятників російським царям. Так, окупаційна «влада» в Херсоні має намір встановити пам'ятник

Катерині II (У Херсоні так звана «влада» хоче встановити пам'ятник Катерині II, 2022).

Завзятість, з якою ворог намагається реалізувати встановлення таких пам'ятників, має очевидне пояснення. Вони повинні нагадувати про культурну матрицю, у якій опинилося місцеве населення, адже не дарма радянська влада здійснювала подібне з таким осатанілим запалом, встановлюючи пам'ятники Леніна в кожному населеному пункті, на кожному підприємстві чи в колгоспі (Нерез, 2022).

В археологічній війні як компоненті війни консцієнтальної Україна не лише є жертвою, вона активно чинить опір і наразі здебільшого вдається до оборонних її форм (хоча, безумовно, з кардинальною зміною військово-політичної обстановки восени 2022 р. і переходом ЗСУ до контрнаступальних дій з подальшим звільненням окупованих територій, Україна також вдається до наступальних форм — наприклад, до демонтажу пам'ятників та інших російських імперських та радянських символів, до того ж цей процес набирає обертів не лише на звільнених від окупації територіях, а й там, де окупації не було, але відповідні пам'ятки залишилися). Цими **оборонними формами археологічної війни** наразі є такі.

1. Порятунком документно-інформаційних установ (музеїв, бібліотек, архівів) та їхніх фондів, об'єктів культурної спадщини в умовах війни.

Здійснюються цілеспрямовані заходи з урятування цінних у духовному, культурно-історичному сенсі, матеріальних, а серед них і багатющих документних колекцій на відповідних територіях. Архівні установи взяті під охорону Національної гвардії. Тимчасово припинено роботу читальних залів (частина наразі вже відновили свою роботу). Усі документи повернуто до архівосховищ. Де це можливо, Укрдержархів координує і допомагає військовим адміністраціям з евакуацією фондів. Державні архіви Луганської та Донецької областей фактично повністю евакуйовані в інші місця. Але це невеличка частина, яка зібрана Україною протягом 8 років тобто з 2014 по 2022 рр. на підконтрольній території. Ведеться робота з евакуації зі сходу інших колекцій (Інтерв'ю з Анатолієм Хромовим, 2022).

Щодо музейних установ, то слід зауважити наявність помітних проблем, тому що якогось єдиного чіткого алгоритму дій на випадок гострої фази війни, незважаючи на те, що Україна має гіркий досвід від 2014 р., на жаль, державою розроблено не було, хоча заради справедливості все ж слід зауважити, що певна підготовча робота, зокрема, тренінги з працівниками музейних установ, проводилась. Крім того, кожна музейна установа має індивідуальні протоколи дій у випадку екстраординарної ситуації, а також розподіл музейних предметів на евакуацію у відповідних

переліках. Але проблема в тому, що на початок повномасштабного вторгнення музеї не мали чіткого алгоритму дій і навіть конкретних евакуаційних маршрутів, кожна установа повинна була діяти самостійно, не була зреалізована координація рішень і дій. Тому не всі музейні заклади виявилися готовими діяти оперативно в надзвичайних умовах війни. А коли йдеться про конкретні приклади евакуації та збереження музейних колекцій, це може означати різне – від вивезення об'єктів за межі країни чи до іншої області, до переміщення їх із експозиційних вітрини в підвальні приміщення. А може означати реалізацію й того, і іншого (Білаш, 2022, Червня 19).

Немало музеїв спрацювало на випередження – встигли евакуювати частину експонатів у західні регіони країни ще до початку ворожого вторгнення. Зрозуміло, що такі перевезення не афішували й реалізували як гостьові виставки – наприклад, ще в січні подібні виставкові експедиції були зорганізовані в західні області з одеських закладів, а у зруйнованому Маріупольському художньому музеї на момент бомбардування вже не було кількох оригіналів творів Архипа Куїнджі (Білаш, 2022, Квітня 1).

Серед небагатьох прикладів успішної евакуації уже після початку повномасштабної війни – Харківський літературний музей. Основний фонд колекції закладу налічує понад 30 тис. предметів. А його ядро становлять автографи, епістолярій, особисті речі, неопубліковані архіви, документи видатних письменників (Хвильового, Йогансена, Куліша, Тичини), а також живопис харківських художників (Білаш, 2022, Червня 19).

Відомо також про вивезення частин колекцій музеїв Вінниці, Житомира, Сум і Чернігова, Дніпровського історичного музею, а музейники Національного музею історії в Києві здійснювали консервування та переміщення експонатів уже після 24 лютого.

Масштабну роботу також проведено в львівських музеях. Незважаючи на те, що вони розташовані далеко від лінії фронту, вони, утім, не обезпечені від російських ракетних обстрілів. Їхні експонати консервують і переносять до сховищ. Зокрема, на відповідне збереження спрямували всю колекцію Національного музею Львова, яка нараховує 180 тис. одиниць музейних предметів.

Від початку війни зреалізовано немало низових ініціатив на підтримання невеликих культурних установ та інституцій. Наприклад, активно працює Штаб порятунку спадщини. Його представники – директор музею Революції гідності Ігор Пошивайло та голова ГО «Тустань» Василь Рожко – до того ж є членами профільної робочої групи при Міністерстві культури та інформаційної політики (далі МКІП). Своїм

завданням штаб убачає захист музейних колекцій, документування втрат, координацію з іншими подібними ініціативами. Зокрема, ними проводяться онлайн-опитування, які допомагають зібрати інформацію про нагальні потреби музейних установ.

Не менш активно діє волонтерський Музейний кризовий центр, створення якого стало своєрідною відповіддю на виклики війни. Зініціювала появу такого центру директорка львівського музею «Територія терору» Ольга Гончар. Його мета — допомогти невеликим музейним закладам (насамперед, у невеликих містах і селищах на сході та півдні країни), яким бракувало власних ресурсів на евакуацію. Центр забезпечує їх вогнегасниками та пакувальними матеріалами, допомагає евакуювати експонати, підтримує фінансово працівників, які не виїхали, не покинули свої музеї та опинилися фактично на межі виживання.

У справі збереження української культурної спадщини помітну роль відіграють й іноземні ініціативи. Провід тут бере дружня Польща. Там з'явився Комітет допомоги музеям України, до складу якого увійшли керівники понад 40 польських музеїв. Діяльність Комітету підтримує Міністерство культури Польщі. Спільно вони закупають матеріали для пакування, консервації й транспортування мистецьких творів та інших експонатів українських музейних закладів. Польські реставратори беруть участь у захисті львівських культурних пам'яток, здійснюючи консультування та безпосередні реставраційні й консерваційні роботи в Україні.

Особливо цінним українські реставратори вважають практичний досвід порятунку культурних цінностей хорватських колег, адже вони пережили війну. Міністерство культури цієї країни долучилося до проведення онлайн-зустрічей розмаїтої тематики, під час яких пояснено методику захисту різних експонатів та пам'яток в умовах бойових дій.

Німецький уряд ініціював створення Мережі захисту культурних цінностей України, яку очолив Німецький національний комітет Міжнародної ради музеїв (ICOM), а також увійшли представники Німецької національної бібліотеки, Федерального архіву та національної комісії ЮНЕСКО. Інституція збирає інформацію про культурні потреби України та координує роботу з допомоги різних німецьких організацій (Білаш, 2022, Квітня 1).

Щодо бібліотечних установ, то тут справа евакуації фондів з окупованих територій наразі є найскладнішою. У Черкасах в середині липня 2022 р. презентували мандрівну Луганську обласну бібліотеку, яка 2014 р. вже евакуювалася до Старобільська.

На початку російсько-української війни не було можливості вивезти книжки з окупованих регіонів, тоді ексдиректорка Інна Риб'янцева

змогла забрати лише документи та печатку, що дозволило зберегти Луганську ОУНБ в реєстрі українських бібліотек. Але з початком нового етапу російсько-української війни у 2022 р. бібліотеці довелося виїхати й зі Старобільська. За сім років після першої евакуації бібліотека закумулювала близько 17 тис. абсолютно нових книжок до фонду, проте зі Старобільська, як і свого часу з Луганська, книжки вивезти не вдалося. Евакуюються переважно колективи (що, безперечно, надзвичайно важливо) (Луганська обласна бібліотека переїхала зі Старобільська до Черкас, 2022). На жаль, більшість фондів залишаються в окупації, де, як уже зазначалося, вони піддаються цільовій інвентаризації з подальшим вилученням і знищенням.

2. Дотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо збереження об'єктів культурної спадщини під час ведення бойових дій.

Україна чітко дотримує норм міжнародного гуманітарного права щодо об'єктів культурної спадщини, зокрема, Гаазької конвенції 1954 р., згідно з якою руйнування таких об'єктів — це воєнний злочин. Так, ще 2020 р. для військовослужбовців ЗСУ презентували посібник-пам'ятку з охорони культурних цінностей «Археологічні пам'ятки і війна». Ці методичні рекомендації в доступній формі запитань та відповідей орієнтують військових у ситуації, коли в районі бойових дій виникає загроза знищення археологічної спадщини. Надаються поради, що робити в таких випадках («Археологічні пам'ятки і війна», 2020).

3. Цілеспрямована дерусифікація / десовєтизація / деїмпєріалізація історичного та культурного простору, яка об'єктивно викликана діями держави-агрєсора.

Фактично цей процес триває протягом усього періоду після проголошення української державної незалежності. Він то набував певної динаміки (зокрема, у перші роки незалежної України, а також у 2014 — 2016 рр., одразу після початку російсько-української війни), то помітно сповільнювався в процесі гострих дискусій всередині українського суспільства, що відбувалися не без втручання агентів російсько-імперського впливу. Але наразі він набув нового потужного імпульсу, пов'язаного, з одного боку, саме з подіями агресивної і надзвичайно жорстокої з боку російських окупантів війни проти України, що має своїми цілями не лише знищення Української держави, а й геноцид українського народу. З іншого боку, лавинну потужність цього імпульсу слід шукати ще й у тому, що в Україні відбулася зміна поколінь. І нова генерація, яка народилася й сформувалася вже в незалежній Україні, на слушну думку Тарася Радя, виплекала «нову парадигму в оцінці, сприйнятті та переосмисленні колоніального минулого України, сприймаючи його як давно минулу історію, а не як частину особистого досвіду, як це осмислювало попереднє покоління батьків (а тим більше дідів)» (Радя, 2022).

Ці різні покоління перебувають у відмінному семантично-семіотичному полі, яке й пояснює розбіжність змісту розуміння поняття «дерусифікація», наприклад, на початку 1990-х рр. і сьогодні. Зокрема, ця розбіжність стосується критеріїв оцінки — до якої міри така «дерусифікація» може бути всеохопною, тобто, якими межами має визначатися допустиме толерування російської культури в просторі України.

Отже, наразі можемо спостерігати й сам процес цілеспрямованої і досить рішучої дерусифікації й одночасні дискусії навколо нього як серед фахівців-істориків (прикладом може бути оприлюднена у віртуальному просторі дискусія щодо дерусифікації топоніміки Львова істориків Тараса Радя та Івана Сварника), так і пересічного українського громадянства, яку легко помітити в соціальних медіа.

Держава, очевидно, прагне надати цьому процесові певної системності й раціональності, запобігти надмірному домінуванню емоційних чинників. З цією метою в червні 2022 р. при МКІП створено Експертну раду з питань декомунізації та дерусифікації. Її завдання — розробляти рекомендації та узагальнювати практики щодо очищення громадського простору від монументів та інших культурно-меморіальних об'єктів, що мають на меті цементувати в Україні російські пропагандистські наративи. До складу Ради увійшли громадські діячі, а також фахівці з різних галузей (Створено Експертну раду МКІП з питань декомунізації та дерусифікації, 2022).

Процес дерусифікації / десовєтизації торкнувся й бібліотечних установ, оскільки у фондах українських книгозбірень накопичилося чимало літератури, яка з погляду сьогодення має очевидно антиукраїнський зміст. У травні 2022 р. МКІП розробило рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України. Згідно з ними передбачено вилучення частини старих бібліотечних фондів пропагандистського змісту, оскільки їхнє подальше зберігання в бібліотечних установах «є неприпустимим з точки зору інформаційної безпеки нашої країни та впливу на суспільну свідомість громадян».

Згідно з цим документом до вилучення передбачено такі видання: зміст яких порушує вимоги статті 2 закону «Про захист суспільної моралі»; внесені Держкомтелерадіо до переліку видань, які не рекомендовані до ввезення на територію України; внесені Держкомтелерадіо до переліку видань, яким відмовлено у ввезенні на територію України; автор (один із них) яких внесений до переліку осіб, що становлять загрозу національній безпеці; до авторів або видавництв застосовано санкції відповідно до рішення Ради національної безпеки і оборони; автори яких публічно підтримують агресію росії проти України.

Водночас у міністерстві наголошують, що установи будь-якої форми власності не можуть вилучати з фондів цінні, рідкісні, а також унікальні документальні пам'ятні видання. Національним бібліотекам рекомендовано при цьому не популяризувати такі збережені фонди та прибрати їх з відкритого доступу.

Також у відомстві вважають, що бібліотекам не варто надалі поповнювати фонди виданнями, які мають походження, виготовлені чи введені з території росії або окупованих територій України (Мінкультури розробило рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією Росії проти України, 2022)

Немало бібліотек уже здійснюють заходи відповідно до цих рекомендацій. Так, наприклад, у Полтавській обласній науковій бібліотеці імені І. П. Котляревського вилучили 4,5 тис. книг із відкритого доступу. Загалом же таких видань, які підлягають списанню в цій бібліотеці, майже 7 тис. Книжковий фонд у Полтавській обласній бібліотеці для дітей імені Панаса Мирного «почистили» від радянських видань, розпочавши цю роботу ще з 2019 р. А останні вісім років купують лише українські видання. Списані книжки забороненого змісту передадуть на макулатуру, деякі зберігатимуть у сховищах (Бондаренко, Гасенко, 2022).

У червні 2022 р. МКІП, Комітет Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики, Рада з питань розвитку бібліотечної справи ініціювали серію публічних експертних дискусій, що мали на меті підвищення поінформованості фахівців бібліотек України щодо організаційно-правових механізмів та успішних практик актуалізації бібліотечних фондів в умовах військової агресії рф.

Водночас зазначається, що бібліотечні фонди, які є складником інформаційних ресурсів держави, потребують особливої уваги, а також розвитку і захисту, зокрема й від поширення ворожих інформаційних впливів. Їхня актуалізація є необхідною, але водночас її реалізація потребує виваженості, поступовості, урахування виду бібліотеки, дотримання індивідуального підходу до кожного документа, який зберігається в її фонді.

4. Прискорення темпів створення цифрового фонду користування.

Протягом двох останніх років перед початком повномасштабної війни темпи інформатизації архівної галузі зросли кардинально, за свідченням очільника Укрдержархіву — у 500 разів. Оцифрування архівної документальної спадщини здійснює реалізацію багатьох важливих завдань, що змінюють парадигму функціонування архівної системи країни. Насамперед, це забезпечення відкритості архівів та удоступнення архівних документів для широких кіл споживачів ретроспективної доку-

ментної інформації. Але в умовах війни особливого значення набуває також завдання створення страхового фонду документів.

З останніх досягнень у цій сфері слід відзначити запуск 11 травня онлайн-проєкту єдиної інформаційної системи архівної галузі України у форматі Міжархівного пошукового порталу за назвою «Єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів», створеного українською компанією «Архівні інформаційні системи» на платформі ARCHIUM, який у перспективі може інтегрувати всі оцифровані колекції. Кінцева мета проєкту – фонди всіх центральних та обласних архівів онлайн з можливістю повнотекстового пошуку. Наразі до нього включено 3 центральні державні архіви – ЦДАВОУ, ЦДАГОУ, ЦДАМЛМ.

Проєкт представляє описи фондів та анотації до фондів, переведені в машиночитаний формат (набрані або розпізнані), деякі картотеки тощо, а також 1,5 млн повнотекстових сканкопій архівних документів (Презентація онлайн-проєкту «Єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів», 2022).

Укрдержархів також активно використовує міжнародні інституції у захисті національних інтересів. За його ініціативи Міжнародна рада архівів припинила членство всіх представників рф та білорусі в її установах. То ж будь-яка співпраця з ними неможлива до тих пір, доки не буде підписана мирна угода на умовах, які відповідають інтересам законного уряду України.

5. Резервне зберігання оцифрованих документних ресурсів у хмарних сховищах міжнародних партнерів.

Крім проблем діджиталізації, існує також і проблема надійного зберігання вже переведених у цифровий формат даних. Тому Укрдержархів продовжує співпрацю з міжнародними партнерами на предмет надання можливості резервного зберігання цифрових копій документів НАФ України та довідкового апарату до них у хмарних сховищах іноземних архівних інституцій. Так, уже 25 березня 2022 р. відбулося підписання Угоди про тимчасову передачу між Укрдержархівом та Національним архівом Сполученого Королівства Великобританії (Перша Угода про резервне зберігання цифрових копій документів НАФ України у хмарних сховищах іноземних партнерів, 2022).

Метою угоди є забезпечення зберігання в хмарних сховищах даних, резервних копій цифрових матеріалів вітчизняних державних архівних установ, щоб убезпечити їх від втрати через війну. Це сховище створено безоплатно на окремому, достатньому за обсягом сервері, і дозволяє не лише зберігати цифровий контент, а й здійснювати незалежно його копіювання всіма державними архівними установами України.

З подібною ініціативою, спрямованою на архівістів, бібліотекарів, науковців з України, а також на організації, які вони представляють і які потребують безпечного місця для збереження наукових/дослідницьких даних (архівні колекції, польові дослідження, записи усної історії тощо), виступив і U-ART Альбертського університету (Канада). Проєкт має назву «Збережемо українську культурну спадщину онлайн» (Saving Ukrainian Cultural Heritage Online – SUCHO). Він згуртував понад 1300 бібліотекарів, архівістів та програмістів. Їхня мета здійснити ідентифікацію та архівування об'єктів, а також цифрових даних у закладах культури України, які є під загрозою (Пасіковська-Шнас, 2022). Лише за місяць було архівовано понад 2600 сайтів вітчизняних бібліотек музеїв, віртуальних турів, фотодокументів з відкритого доступу. Очолив роботу зі створення вебархіву, Себастьян Майсторович, боснієць за походженням, який має індивідуальний родинний досвід втрати культурних пам'яток.

Обсяг цього вебархіву вже перевищує 10 ТБ. Його копії будуть збережені в хмарних сервісах Українського інституту в Гарварді (США), а також канадського Університету Альберти, навіть якщо сервери в Україні будуть знищені фізично або зазнають хакерських атак.

До речі, як би це не подивувало, але такі атаки вже мали місце. Зокрема, 16 березня зафіксовано перший з початку війни випадок віртуального знищення культурного архіву (ідеться про архів зібрання народних пісень України Folk-Ukraine) (Білаш, 2022, Квітня 1).

6. Запровадження ініціативного фондоутворення в документно-інформаційних установах.

Наразі здійснюються не лише заходи з урятування цінних у духовному, культурно-історичному сенсі, матеріальних, а серед них і багатючих документних колекцій на відповідних територіях, а й розпочата робота, спрямована на якнайширше документування фактів, подій, пов'язаних з російською агресією.

Причому саме документно-інформаційні установи йдуть в авангарді цієї роботи. Так, зокрема, у регіонах, де немає активних бойових дій, архіви отримали доручення Державної архівної служби України запровадити ініціативне фондоутворення, задля якого закликали громадян до збереження в різних формах (фото, спогади, відео, електронні файли тощо) відомостей, що відображають «боротьбу українського народу проти російського вторгнення». Очільник Укрдержархіву Анатолій Хромов 11 квітня 2022 р. наголосив: «Наша позиція зберегти не тільки офіціоз, не тільки документи державних органів, а щоб наші нащадки отримали доступ до всього різноманіття життя, яке задокументовано в архівах»

(Порятунок архівів і початок створення архівних фондів, присвячених війні, 2022).

Так, у травні 2022 р. на постійне зберігання до Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного (наразі архів уже має нову назву після об'єднання його з Центральним державним електронним архівом України — Центральний державний аудіовізуальний та електронний архів України) надійшов документальний відеофільм «Маріуполь. Хроніки пекла», 2022 р., створений режисеркою Єлизаветою Татаріною та ТОВ «ТТБ СТУДІО». Фільм розповідає про життя в Маріуполі під час облоги міста путінськими окупантами з перших днів російсько-української війни і до початку квітня 2022 р. Основу стрічки склали розповіді людей, яким вдалось вижити в пеклі війни й вирватися з міста. Герої фільму, серед яких є місцеві журналісти, волонтери та інші маріупольці, говорять про страшні біль і втрату близьких людей, про військові злочини росії проти українського народу, тотальне руйнування та гуманітарну катастрофу в півмільйонному місті (Маріуполь. Хроніки пекла, 2022).

Ініціативним фондуванням наразі активно займаються вже й музейні установи, накопичуючи й навіть експонуючи артефакти цієї війни. Наприклад, у Національному музеї історії України у Другій світовій війні відкрилася виставка артефактів російської військової агресії в Україні — «Україна. Розп'яття», присвячена Дню пам'яті та примирення, який у період активної фази війни набув, на слухну думку міністра культури та інформаційної політики України О. Ткаченка, нових сенсів та символів (У Національному музеї історії України у Другій світовій війні відкрилась виставка про реалії війни в Україні, 2022).

Цей процес торкнувся й бібліотечних установ, але тут, крім ініціативи знизу, важливим є вплив держави, про що йшлося в процесі розкриття проблеми цілеспрямованої дерусифікації. Комітет гуманітарної та інформаційної політики Верховної Ради України та Український інститут книги ініціювали передати бібліотекам України, де перебуває значна кількість переселенців, приблизно 2,5 тис. книжок.

Другим ключовим складником консцієнтальної війни є *«переписування історії»* — вид соціального впливу, який використовується для свідомого викривлення історичних подій шляхом фальсифікації фактів історії, їх специфічного тлумачення, інтерпретації, які стають відмінними від прийнятого на цьому просторі раніше та часто суперечать самим історичним фактам. Російська влада послідовно протягом останніх десятиліть використовує історичну політику як останній інструмент для політичної мобілізації населення, підтримання рейтингів першої особи, а також з метою дезінтеграції українського суспільства.

На нашу думку, форми такого складника консцієнтальної війни, як «переписування історії», на сучасному етапі російсько-української війни також можна також умовно поділити на **наступальний та оборонний блоки**.

Агресивна державна історична політика рашизму (путінізму, сучасного російського фашизму) є відверто **наступальною** і в умовах війни реалізується в таких формах:

1. *Войовничий неоміфологізм*. У сучасній росії активне використання історії характеризується найвищим градусом політизації та міфологізації історичних сюжетів і наративів, а також крайнім ступенем агресивності державної історичної політики. А трансляторами й провідниками цих міфологізованих наративів є, зокрема, документно-інформаційні заклади сфери «Культура» — музеї, бібліотеки та архіви.

2. *Свідома історична автаркія*. Спроба створення альтернативних платформ інтерпретації процесів цивілізаційного розвитку людства, виходячи із маніпулятивних «історичних» кліше. Це проявляється в жорсткому імперативному регулюванні процесів фондування бібліотек, як на території рф, так і на окупованих територіях, створенні штучних музейних експозицій, які ретранслюють офіційні, далекі від об'єктивних, відверто заідеологізовані історичні наративи, зокрема, росієцентризму (чого варті лише Мульгimedійний музей нової хронології в Ярославлі, що просуває псевдонаукову теорію радикального перегляду всесвітньої історії авторства А. Т. Фоменка) (Гула, Передерій, 2022, с.253).

До цього можна віднести також ініційований В. Путіним «проект» альтернативної російської Вікіпедії («Вікіпутії») (Енциклопедія плюс пропаганда: у Росії створили альтернативу «Вікіпедії», 2022). Ініціатори її створення зазначають, що, на відміну від «Вікіпедії», цей віртуальний сервіс подаватиме «лише достовірні дані» і від імені «надзвичайно авторитетних осіб».

3. *Замовчування та ігнорування ролі та місця України у світовому історичному процесі*. Це, зокрема, проявилось в абсолютизації ролі Новгороду та Пскова, ігноруванні Києва як «матері міст руських» в результаті нового розкручування тези проімперського російського історика В. Ключевського: «Новгород — старший сын России, родившийся, однако ж, прежде матери». А найголовніше, наявний імперативний тиск державних інституцій рф на академічну спільноту й видавничу галузь з метою недопущення використання терміна «Україна» в сучасних посібниках історії росії (Шаповал, 2022)

З метою захисту національного історичного простору, збереження ментальних констант українського громадянського суспільства в умовах

війни, наша держава ефективно використовує форми **оборонного блоку**. Це насамперед:

1. *Послідовна практика відкритості архівів з метою розвінчання маніпуляцій і фальсифікацій історичної політики рашизму (путінізму, сучасного російського фашизму)*. «Українські архіви є одними з найбільш відкритих, тоді як у рф саджають лише за спробу відкрити таємниці радянського режиму. Архіви в росії обслуговують політичну еліту та російську пропаганду, в Україні — допомагають історикам», — зазначив Голова Державна архівна служба України А. Хромов (Інтерв'ю А. Хромова телеканалу «Рада», 2022)

2. *Оновлення музейних експозицій на основі поповнення фонду установ за наслідками російсько-української війни, а також створення цілком нових музейних установ, покликаних популяризувати вітчизняну історію, зокрема в тематиці героїчної боротьби за державну незалежність*. Ми вже згадували про відповідні факти в контексті археологічної війни, акцентуючи на необхідності ініціативного фондування документно-інформаційними установами, зокрема й музеїв (Катаєва, 2022). Ці нові фонди повинні використовуватися для створення нових чи оновлених музейних експозицій, роль яких полягає у формуванні / трансформуванні історичної пам'яті українських громадян, яка може і має бути підвалиною засвоєння ними державницьких за своєю сутністю смислів.

Відповідним прикладом тут може слугувати ініціатива Полтавської обласної ради щодо створення в Полтаві нового музею (робоча назва «Музей визвольної боротьби ХХ–ХХІ ст.ст: шлях до незалежності»), яка вже опрацьовується спеціально створеною робочою групою, до складу якої увійшов і один з авторів цієї статті.

Відповідну роботу, зокрема, виставкову, популяризаційну, культурно-просвітницьку, мають ще активніше, ніж раніше, провадити також архіви й бібліотеки.

3. *Розширення мережі безкоштовних електронних бібліотек з військово-патріотичною та національно-патріотичною тематикою*. Така форма, на наш погляд, виглядає неабияк перспективно, особливо з погляду можливості досить оперативної її реалізації.

Висновки. Отже, консцієнтальну війну можна концептуалізувати як прояв синтезу соціального, інформаційно-психологічного та культурно-духовного впливу й власне військової агресії та інших дій, що вживаються на вирішення протиріч цивілізаційного розвитку.

Розпочате 24 лютого 2022 р. масштабне вторгнення рф до України по всій довжині спільного кордону, а також з території Білорусі гостро заактуалізувало питання організації діяльності документно-інформаційних соціальних інститутів національної пам'яті — архівів, музеїв та

бібліотек — у екстремальних умовах ведення бойових дій та консцієнтального (цивілізаційно-ментального, інформаційного, соціокультурного) протистояння агресору.

Оперативне реагування вітчизняних закладів культури на швидку зміну воєнно-політичної обстановки продемонструвало здебільшого їхню готовність до ефективного збереження свідчення матеріальної та духовної культури нації в тісній взаємодії з державами-партнерами. У цьому процесі було використане все різноманіття форм і методів захисту національного культурно-історичного простору. Це сприяло зміцненню ментальних констант українського громадянського суспільства в умовах війни. Свідченням цього є також і безпрецедентно високий рівень морально-психологічного стану вітчизняного війська, яке впродовж усього часу героїчного спротиву продемонструвало майже еталонні зразки патріотизму, мужності та героїзму. І в цьому, безумовно, є досягнення інститутів збереження національного «культурного капіталу» — музеїв, архівів, бібліотек.

Список посилань

- «Археологічні пам'ятки і війна»: для військовослужбовців ЗСУ презентували посібник з охорони культурних цінностей. (2020, Грудня 14). *Armyinform*. <https://armyinform.com.ua/2020/12/14/arheologichni-pamyatky-i-vijnadlya-vijskovosluzhbovcziv-zsu-prezentuvaly-posibnyk-z-ohorony-kulturnyh-cinnostej/>.
- Білаш, К. (2022, Квітня 1). Від архітектури до віртуальних архівів: як Україна захищає культурні цінності. *LB.ua*. https://lb.ua/culture/2022/04/01/511860_vid_arhitekturi_virtualnih.html
- Білаш, К. (2022, Червня 19). Музейна евакуація: що пішло не так? *LB.ua*. https://lb.ua/culture/2022/06/19/520455_muzeyna_evakuatsiya_shcho_pishlo_tak.html
- Бондаренко, В., Гасенко, В. (2022, Серпня 14). У полтавських бібліотеках поступово прибирають із полиць книги антиукраїнського змісту. *Суспільне*. <https://suspilne.media/270128-u-poltavskih-bibliotekah-postupovo-pribiraut-iz-polic-knigi-antiukrainskogo-zmistu/>
- Вітюк, Л. (2022, Жовтня 11). Драмтеатр у Маріуполі і не тільки. Які пам'ятки української культури постраждали через вторгнення Росії та куди повідомляти про них. *НВ*. <https://nv.ua/ukr/art/kulturni-pam-yatki-yaki-zruynuvali-rosiyski-okupanti-pid-chas-viyni-v-ukrajini-spisok-z-foto-50226298.html>
- Голубєва, А. (2022, Червня 24). Війна і пам'ятники: в Україні зносять Пушкіна, а на окупованих територіях повертають Леніна. *BBC*. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61921265>
- Гула, Р. В., Дзьобань, О. П., Передерій, І. Г., Павліченко, О. О., Філь, Г. О. (2020). *Інформаційна війна: соціально-онтологічний та мілітарний аспекти: монографія*. Київ.
- Гула, Р., Передерій, І. (2022). Переписування історії як один з ключових складників консцієнтальної війни (на прикладі російсько-українського протистояння). *Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України*

- в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи: збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції, Тернопіль, 2–3 червня 2022 р., 252–255. О. Є. Гомотюк (Ред). Університетська думка.
- Гула, Р. В., Передерій, І. Г., Сажко, В. В. (2021). Соціокультурний вимір інформаційних війн XXI століття з погляду місця й ролі в них бібліотек. *Вісник Харківської державної академії культури*, 60, 7–23.
- Гула, Р. В., Ткачук, П. П., Сивак, О. І. (2015). *Інформаційна війна і національна безпека: монографія*. АСВ.
- Енциклопедія плюс пропаганда: у Росії створили альтернативу «Вікіпедії». (2022, Серпня 23). *Фокус*. <https://focus.ua/uk/digital/526525-enciklopediya-plus-propaganda-v-rosii-sozdali-alternativu-vikipedii>
- Інтерв'ю з Анатолієм Хромовим, головою Укрдержархіву. (2022). *Public administration reform*. <https://par.in.ua/en/information/publications/85>.
- Інтерв'ю А. Хромова телеканалу «Рада». (2022, Травня 16). *Facebook*. https://www.facebook.com/minjust.official/videos/968791180460816/?extid=NS-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C
- Катаєва, М. (2022, Травня 10). У столиці музейну виставку про російсько-українську війну відкрили для відвідувачів. *Вечірній Київ*. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/66211/>
- Конвенція 1954 р. про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. *UNESCO*. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/1954-convention>
- Леошко, В. (2022, Травня 26). В окупованому Маріуполі інвентаризують бібліотеки — вишукуватимуть вияви «екстремізму». *Голос України*. <http://www.golos.com.ua/article/360567>
- Луганська обласна бібліотека переїхала зі Старобільська до Черкас. (2022, Липня 18). *Читомо*. <https://chytomo.com/luhanska-oblasna-biblioteka-pereikhala-z-starobilska-do-cherkas/>
- Маріуполь. Хроніки пекла*. [Відео]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=s3hs4fbIWnQ&ab_channel=24
- Мінкультури розробило рекомендації щодо актуалізації бібліотечних фондів у зв'язку зі збройною агресією Росії проти України. (2022, Травня 23). *Interfax-Україна*. <https://interfax.com.ua/news/general/834306.html>
- Нерез, М. (2022, Липня 9). Монументальна пропаганда — зброя окупантів. *Правий сектор*. <https://pravyysektor.info/novyny-poglyad/monumentalna-propaganda-zbroya-okupantiv>
- Окупанти воюють з книгами: з бібліотек Мелітополя вилучили всю українську літературу. (2022, Вересня 9). *Духовний фронт України*. <https://df.news/2022/09/20/okupanty-voiiuit-z-knyhamy-z-bibliotek-melitopolia-vyluchyly-vsju-ukrainsku-literaturu/>
- Окупанти знищили архів В'ячеслава Чорновола в Бучі. (2022, Квітня 20). *Читомо*. <https://chytomo.com/okupanty-znyshchyly-arkhiv-v-iacheslava-chornovola-u-buchi/>
- Осадча, Я. (2022, Квітня 27). Росіяни вивезли з музеїв Маріуполя оригінал картини Айвазовського та інші цінні експонати. *Українська правда*. <https://lifepravda.com.ua/culture/2022/04/27/248430/>

- Пасіковська-Шнасс, М. (2022). Війна Росії проти культурної спадщини України. Стилий огляд. *Дослідницька служба Європейського парламенту*. Квітень 2022. https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250651/0133_1258078_EPRS-AaG-729377-Russias-war-Ukraine-cultural-heritage-FINAL-ForTrad.pdf
- Перша Угода про резервне зберігання цифрових копій документів НАФ України у хмарних сховищах іноземних партнерів. (2022, Березня 25). *Державна архівна служба України*. <http://surl.li/cqbnq>
- Пиріг, В. (2022, Червня 25). Окупанти спалили всі книги з бібліотеки Храму Петра Могили у Маріуполі. *Zaxid.net*. https://zaxid.net/okupanti_spalili_vsi_knigi_z_biblioteki_hramu_petra_mogili_u_mariupoli_n1545172
- Порятунок архівів і початок створення архівних фондів, присвячених війні. (2022, Березня 25). *Державна архівна служба України*. <https://archives.gov.ua/ua/2022/04/12/>
- Почепцов, Г. (2019, Березня 22). Когнитивная война может совершенно незаметно прятаться в телесериале, романе, песне. *Украина криминальная*. <https://cripo.com.ua/likbez/kognitivnaya-vojna-mozhet-byt-sovershenno-nezametno-pruyatatsya-s-teleserialo-romane-pesne/>
- Презентація онлайн-проєкту «Єдине вікно доступу до цифрових ресурсів українських архівів». (2022, Листопада 6). *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3476031-prezentacia-onlajnproektu-edine-vikno-dostupu-do-cifrovih-resursiv-ukrainskih-arhiviv.html>
- Радь, Т. (2022, Квітня 21). Дерусифікація свідомості або українська нарація міського простору. *Історична правда*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/04/21/161239/>
- Робота архівів під час війни. Інтерв'ю Голови Державної архівної служби України Анатолія Хромова телеканалу «Рада». (2022, Березня 25). *Державна архівна служба України*. <http://surl.li/cqbnh>
- Рощина, О. (2022, Червня 12). Російська банда цілеспрямовано краде «скіфське золото» в Україні — ЗМІ. *Українська правда*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/12/7352047/>
- Солодовнік, М., Кривко, Р. (2022, Липня 30). Близько 10 бібліотек Харківщини знищені внаслідок війни, 219 опинилися в окупації. *Suspilne.media*. <https://suspilne.media/266068-blizko-10-bibliotek-harkivsini-zniseni-vnaslidok-vijni-215-perebuvaut-v-okupacii/>
- Створено Експертну раду МКІП з питань декомунізації та дерусифікації. (2022, Червня 10). *МКІП*. <https://mkip.gov.ua/news/7262.html>
- Украдене щастя: як росія краде нашу культурну спадщину. (2022, Травня 29). *Vogue*. <https://vogue.ua/ua/article/culture/art/ukradene-shchastya-yak-rosiya-kradenashu-kulturnu-spadshchinu.html>
- У Національному музеї історії України у Другій світовій війні відкрилась виставка про реалії війни в Україні. (2022, Травня 8). *МКІП*. <https://mkip.gov.ua/news/7121.html>
- У Харкові через бомбардування росією постраждала одна з найбільших бібліотек Європи. (2022, Березня 13). *Культура. Район*. <https://kultura.rayon.in.ua/news/497051-u-kharkovi-cherez-bombarduvannya-rf-postrazhdala-odna-z-naybilshikh-bibliotek-evropi/>

- У Херсоні так звана «влада» хоче встановити пам'ятник Катерині II. (2022, Червня 19). *Суспільне*. <https://suspilne.media/251828-u-hersoni-tak-zvana-vlada-hoce-vstanoviti-pamatnik-katerini-ii/>
- Хелд, Д., Гольдблатт, Д., МакГрю, Э., Перратон, Дж. (2004). *Глобальные трансформации политика, экономика, культура. Монография*. Практис.
- Шаповал, К. (2022, Квітня 24). З російських шкільних підручників прибирають згадки про Київ та Україну. *Chas.News*. <https://chas.news/news/z-rosiiskih-pidruchnikiv-pribirayut-zgadki-pro-kiiv-ta-ukrainu>
- Шуміхін, Є. (2022, Травня 18). Голова Укрдержархіву Хромов: Наша галузь, як і вся країна, залежить від результату війни. Інтерв'ю голови Державної архівної служби України Анатолія Хромова агентству «Інтерфакс-Україна». *Інтерфакс-Україна*. https://interfax.com.ua/news/interview/833040.html?fbclid=IwAR23owF2hqbicTJ3tbfhrYW0x0MxgEmm20Zr9-Wj11IGdh_bW0ZhsCX9zk
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: *Richardson, J., Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, CT: Greenwood: 241–58.
- Grynszpan, E. (2017, February 27). Russian official: Information war part of 'battle for the consciousness of the masses'. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/russian-official-information-war-part-of-battle-for-the-consciousness-of-the-masses/>
- Knight, M. B. (2011). Using information technology as a strategic weapon: lessons from the red baron. *Knowledge Management Research & Practice*. January, 3 (1), p. 1–12.

References

- “Archaeological monuments and war”: a manual on the protection of cultural values was presented to servicemen of the Armed Forces of Ukraine. (December 14, 2020). *Armyinform*. <https://armyinform.com.ua/2020/12/14/arheologichni-pamyatky-i-vijna-dlya-vijskovoslužbovcziv-zsu-prezentuvaly-posibnyk-z-ohorony-kulturnyh-czinnostej/>. [In Ukrainian].
- An exhibition on the realities of the war in Ukraine opened in the National Museum of the History of Ukraine in the Second World War. (May 8, 2022). *MKIP*. <https://mkip.gov.ua/news/7121.html> [In Ukrainian].
- Bilash, K. (2022, June 19). Museum evacuation: what went wrong? *LB.ua*. https://lb.ua/culture/2022/06/19/520455_muzejna_evakuatsiya_shcho_pishlo_tak.html [In Ukrainian].
- Bilash, K. (April 1, 2022). From architecture to virtual archives: how Ukraine protects cultural values. *LB.ua*. https://lb.ua/culture/2022/04/01/511860_vid_arhitekturi_virtualnih.html [In Ukrainian].
- Bondarenko, V., Hasenko, V. (August 14, 2022). Poltava libraries are gradually removing anti-Ukrainian books from their shelves. *Suspilne*. <https://suspilne.media/270128-u-poltavskih-bibliotekah-postupovo-pribiraut-iz-polic-knigi-antiukrainskogo-zmistu/> [In Ukrainian].
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In: *Richardson, J., Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport, CT: Greenwood: 241–258. [In English].

- Convention on the Protection of Cultural Property in the Course of Armed Conflict dated May 14, 1954. *UNESCO*. <https://en.unesco.org/protecting-heritage/convention-and-protocols/1954-convention>. [In Ukrainian].
- Encyclopedia plus propaganda: in Russia, an alternative to “Wikipedia” was created. (August 23, 2022). *Focus*. <https://focus.ua/uk/digital/526525-enciklopediya-plyus-propaganda-v-rosii-sozdali-alternativu-vikipedii> [In Ukrainian].
- Grynszpan, E. (2017). (February 27, 2017). Russian official: Information war part of “battle for the consciousness of the masses”. *Euractiv*. <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/russian-official-information-war-part-of-battle-for-the-consciousness-of-the-masses/> [In English].
- Held, D., Goldblatt, D., Makgryu, E., Perraton, Dzh. (2004). *Global transformations of politics, economy, culture. Monograph*. Praxis. [In Russian].
- Holubieva, A. (June 24, 2022). War and monuments: Pushkin is being demolished in Ukraine, and Lenin is being returned to the occupied territories. *BBC*. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61921265>. [In Ukrainian].
- Hula, R. V., Dzoban, O. P., Perederii, I. H., Pavlichenko, O. O., Fil, H. O. (2020). *Information warfare: socio-ontological and military aspects: monograph*. [In Ukrainian].
- Hula, R. V., Perederii, I. H., Sazhko, V. V. (2021). Sociocultural dimension of information wars of the XXI century from the point of view of the place and role of libraries in them. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*, 60, 7–23. [In Ukrainian].
- Hula, R. V., Tkachuk, P. P., Syvak, O. I. (2015). *Information warfare and national security: monograph*. ASV. [In Ukrainian].
- Hula, R., Perederii, I. (2022). Rewriting history as one of the key components of the consciential war (on the example of the Russian-Ukrainian confrontation). *Transformational processes of the social and humanitarian sphere of modern Ukraine in the conditions of war: challenges, problems and prospects: coll. Materials of the international scientific and practical conference, Ternopil, June 2-3, 2022*. 252–255. O. E. Homotyuk (Editor). Universytetska dumka. [In Ukrainian].
- In Kharkiv, one of the largest libraries in Europe was damaged by the Russian bombing. (March 13, 2022). *Kultura. Raion*. <https://kultura.rayon.in.ua/news/497051-u-kharkovi-cherez-bombarduvannya-rf-postrazhdala-odna-z-naybilshikh-bibliotek-evropi/> [In Ukrainian].
- In Kherson, the so-called “authority” wants to erect a monument to Catherine II. (June 19, 2022). *Suspilne*. <https://suspilne.media/251828-u-hersoni-tak-zvana-vlada-hoce-vstanoviti-pamatnik-katerini-ii/> [In Ukrainian].
- Interview by A. Khromov of the Rada TV channel. (May 16, 2022). *Facebook*. https://www.facebook.com/minjust.official/videos/968791180460816/?extid=NS-UNK-UNK-UNK-AN_GK0T-GK1C [In Ukrainian].
- Interview with Anatolii Khromov, head of Ukrderzharkhiv. (2022). *Public administration reform*. <https://par.in.ua/en/information/publications/85>. [In Ukrainian].
- Kataieva, M. (May 10, 2022). In the capital, a museum exhibition about the Russian-Ukrainian war was opened for visitors. *Vechirnyy Kyiv*. <https://vechirniy.kyiv.ua/news/66211/> [In Ukrainian].

- Knight, M.B. (2011). Using information technology as a strategic weapon: lessons from the red baron. *Knowledge Management Research & Practice*. January, 3 (1), p. 1–12. [In English].
- Leoshko, V. (May 26, 2022). Libraries are being inventoried in the occupied Mariupol — to vishukuvatimut viyavi “extremism”. *Holos Ukrainy*. <http://www.golos.com.ua/article/360567> [In Ukrainian]
- Luhansk Regional Library moved from Starobilsk to Cherkasy. (July 18, 2022). *Chytomo*. <https://chytomo.com/luhanska-oblasna-biblioteka-pereikhala-zi-starobilskado-cherkas/> [In Ukrainian].
- Mariupol Chronicles of Hell*. [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=s3hs4fbIWnQ&ab_channel=24 [In Ukrainian].
- Nerez, M. (July 9, 2022). Monumental propaganda is the weapon of the occupiers. *Pravyi sektor*. <https://pravyysektor.info/novyny-poglyad/monumentalna-propaganda-zbroya-okupantiv> [In Ukrainian].
- Osadcha, Ya. (April 27, 2022). The Russians took away the original painting by Aivazovsky and other valuable exhibits from the museums of Mariupol. *Ukrainska pravda*. <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/04/27/248430/> [In Ukrainian].
- Pasikovska-Shnass, M. (2022). Russia’s war against the cultural heritage of Ukraine. A brief overview. *Research Service of the European Parliament*. April 2022. https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250651/0133_1258078_EPRS-AaG-729377-Russias-war-Ukraine-cultural-heritage-FINAL-ForTrad.pdf [In Ukrainian].
- Pocheptsov, G. (March 22, 2019). Cognitive warfare can hide completely imperceptibly in a television series, a novel, or a song. *Ukraina kriminalnaia*. <https://cripo.com.ua/likbez/kognitivnaya-vojna-mozhet-byt-sovershenno-nezametno-pryatatsya-s-teleeriale-romane-pesne/> [In Russian].
- Presentation of the online project “One-stop access to digital resources of Ukrainian archives”. (November 6, 2022). *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-presshall/3476031-prezentacia-onlajnproektu-edine-vikno-dostupu-docifrovih-resursiv-ukrainskih-arhiviv.html> [In Ukrainian].
- Pyrih, V. (June 25, 2022). The occupiers burned all the books from the library of the Church of Peter the Great in Mariupol. *Zaxid.net*. https://zaxid.net/okupanti_spalili_vsi_knigi_z_biblioteki_hramu_petra_mogili_u_mariupoli_n1545172 [In Ukrainian].
- Rad, T. (April 21, 2022). De-Russification of consciousness or the Ukrainian narrative of urban space. *Istorychna pravda*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2022/04/21/161239/> [In Ukrainian].
- Roshchyna, O. (June 12, 2022). Russian gang purposefully steals “Scythian gold” in Ukraine — mass media. *Ukrainska pravda*. <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/12/7352047/> [In Ukrainian].
- Salvage of archives and the beginning of the creation of archival funds dedicated to the war. (March 25, 2022). *State Archive Service of Ukraine*. <https://archives.gov.ua/ua/2022/04/12/> [In Ukrainian].
- Shapoval, K. (2022, April 24). Mentions of Kyiv and Ukraine are removed from Russian school textbooks. *Chas.News*. <https://chas.news/news/z-rosiiskih-pidruchnikiv-pribirayut-zgadki-pro-kiiv-ta-ukrainu> [In Ukrainian].

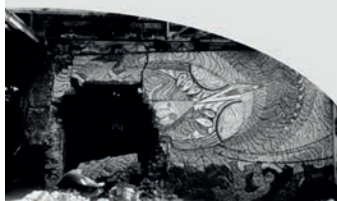
- Shumikhin, Ye. (May 18, 2022). Head of Ukrderzharkhiv Khromov: Our industry, like the whole country, depends on the outcome of the war. Interview of the head of the State Archive Service of Ukraine, Anatoliy Khromov, to the Interfax-Ukraine agency. *Interfaks-Ukraina*. https://interfax.com.ua/news/interview/833040.html?fbclid=IwAR23owF2hqbicTJ3tbfnhrYW0x0MxgEmm20Zr9-Wj11IGdh_bW0ZhsCX9zk [In Ukrainian].
- Solodovnik, M., Kryvko, R. (July 30, 2022). About 10 libraries of Kharkiv region were destroyed as a result of the war, 219 were under occupation. *Suspilne.media*. <https://suspilne.media/266068-blizko-10-bibliotek-harkivsini-zniseni-vnaslidok-vijni-215-perebuvaut-v-okupacii/> [In Ukrainian].
- Stolen happiness: how Russia is stealing our cultural heritage. (May 29, 2022). *Vogue*. <https://vogue.ua/ua/article/culture/art/ukradene-shchastya-yak-rosiya-kradenashu-kulturnu-spadshchinu.html> [In Ukrainian].
- The Expert Council of the MKIP on issues of decommunization and de-Russification was created. (June 10, 2022). *MKIP*. <https://mkip.gov.ua/news/7262.html> [In Ukrainian].
- The first Agreement on backup storage of digital copies of documents of the National Defense Fund of Ukraine in the cloud storage of foreign partners. (March 25, 2022). *State Archive Service of Ukraine*. <http://surl.li/cqbnq> [In Ukrainian].
- The Ministry of Culture has developed recommendations for updating library funds in connection with Russia's armed aggression against Ukraine. (May 23, 2022). *Interfax-Ukraine*. <https://interfax.com.ua/news/general/834306.html> [In Ukrainian].
- The occupiers are at war with books: they removed all Ukrainian literature from Melitopol libraries. (September 9, 2022). *Dukhovnyi front Ukrainy*. <https://df.news/2022/09/20/okupanty-voiiut-z-knyhamy-z-bibliotek-melitopolia-vyluchyly-vsiv-ukrainsku-literaturu/> [In Ukrainian].
- The occupiers destroyed the archive of Viacheslav Chornovil in Bucha. (April 20, 2022). *Chytomo*. <https://chytomo.com/okupanty-znyshchyly-arkhiv-v-iacheslava-chornovola-u-buchi/> [In Ukrainian].
- The work of archives during the war. Interview of the Head of the State Archive Service of Ukraine, Anatoliy Khromov, on the Rada TV channel. (March 25, 2022). *State Archive Service of Ukraine*. <http://surl.li/cqbnh> [In Ukrainian].
- Vitiuk, L. (October 11, 2022). Drama theater in Mariupol and beyond. What monuments of Ukrainian culture were affected by the invasion of Russia and where to report them. *NV*. <https://nv.ua/ukr/art/kulturni-pam-yatki-yaki-zruynuvali-rosiyski-okupanti-pid-chas-viyni-v-ukrajini-spisok-z-foto-50226298.html> [In Ukrainian].

Додатки

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ РОСІЙСЬКИХ ВІЙСЬК ПРОТИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ, ЗАФІКСОВАНІ МКІП

450

станом на 2 серпня 2022 року

МІКІП

ЗЛОЧИНИ ЗАФІКСОВАНІ НА ТЕРИТОРІЇ 14 ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ ТА В М. КИЄВІ:

103 – в Харківській області	6 – в Житомирській області
99 – в Донецькій області	5 – в м. Києві
79 – в Київській області	6 – в Херсонській області
38 – в Чернігівській області	9 – в Миколаївській області
48 – в Луганській області	5 – в Дніпропетровській області
28 – в Сумській області	4 – в Одеській області
17 – в Запорізькій області	1 – в Львівській області
	2 – в Вінницькій області

МІКІП

РОСІЯ КРАЇНА-МАРОДЕР:
КУЛЬТУРА

Маріупольська міська рада

Російські окупанти вивезли з Маріуполя унікальну колекцію медальєрного* мистецтва Юхима Харабета. Колекція зберігалася у музеї та налічувала понад 700 експонатів, розміщених на 16 стендах.

*медальєрне мистецтво – виготовлення монет і медалей, гравіювання штампів

РОСІЯ КРАЇНА-МАРОДЕР:
КУЛЬТУРА

Омбудсмен Людмила Денісова

З художнього музею імені Куїнджі загарбники викрали стародавні ікони «Ісус Христос Вседержитель», «Богоматір з Немовлям» та «Іоанн Хреститель», а також унікальний рукописний сувій Тори та виготовлене венеціанською друкарнею для маріупольських греків Євангеліє 1811 року

Де Росія знесла та поставила нові пам'ятники

після нападу Росії на Україну 24 лютого 2022 року

 Поставили пам'ятник Володимиру Леніну

Джерела: повідомлення місцевої влади, активістів та ЗМІ.
Дані на 22 червня 2022 року. Інформація може бути неповною.
Усі права на зображення належать їхнім правласникам

В В С

Надійшла до редколегії 02.08.2022